SELVITYS SAIMAANNORPPAKANNAN JA NORPPIEN KALANPYYDYSKUOLLEISUUDEN KEHITTYMISESTÄ

1. Tausta

Kansalaisaloitteessa KAA 8/2019 vp vaadittiin, että verkkokalastus on kiellettävä Saimaalla kokonaan saimaannorpan levinneisyysalueilla ympäri vuoden. Perusteluina esitettiin, että saimaannorppa on maailman uhanalaisin hylje ja se on vaarassa kuolla sukupuuttoon. Saimaannorpan yleisimmäksi yksittäiseksi kuolinsyyksi mainittiin kalanpyydyskuolleisuus. Kansalaisaloitetta tehtäessä saimaannorppakannan koko oli noin 400 yksilöä. Kansalaisaloitteen nimien kerääminen aloitettiin 3.7.2019 ajankohtana, jolloin heinäkuun alussa vuonna 2019 kuoli verkkoihin lyhyen ajan sisällä 4 kuuttia. Kansalaisaloite jätettiin 21.10.2019 ja sen allekirjoitti 76 200 henkilöä.

Eduskunta hylkäsi kansalaisaloitteeseen KAA 8/2019 vp sisältyvän ehdotuksen verkkokalastuskiellosta 19.10.2022 (EK 43/2022 vp) (Maa-ja metsätalousvaliokunta MmVM 9/2022 vp). Päätöksen yhteydessä eduskunta antoi lausuman, jossa se edellytti, että hallitus seuraa saimaannorppakannan ja norppien kalanpyydyskuolleisuuden kehittymistä ja antaa näiden seurantatietojen perusteella selvityksen maa-ja metsätalousvaliokunnalle vuoden 2023 loppuun mennessä.

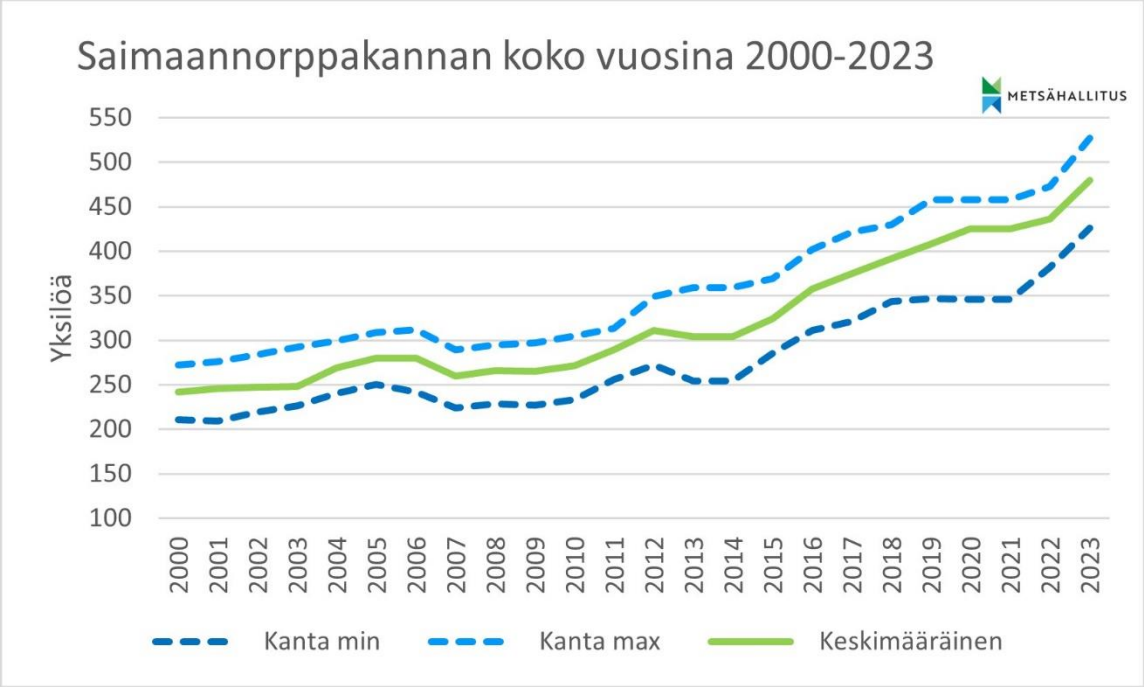
Metsähallitukselta ja Pohjois-Savon elinvoima-, liikenne- ja ympäristökeskukselta saatuja tietoja hyödyntäen maa- ja metsätalousministeriö antaa seuraavan selvityksen tilanteen kehittymisestä.

2. Saimaannorppakannan kehittyminen

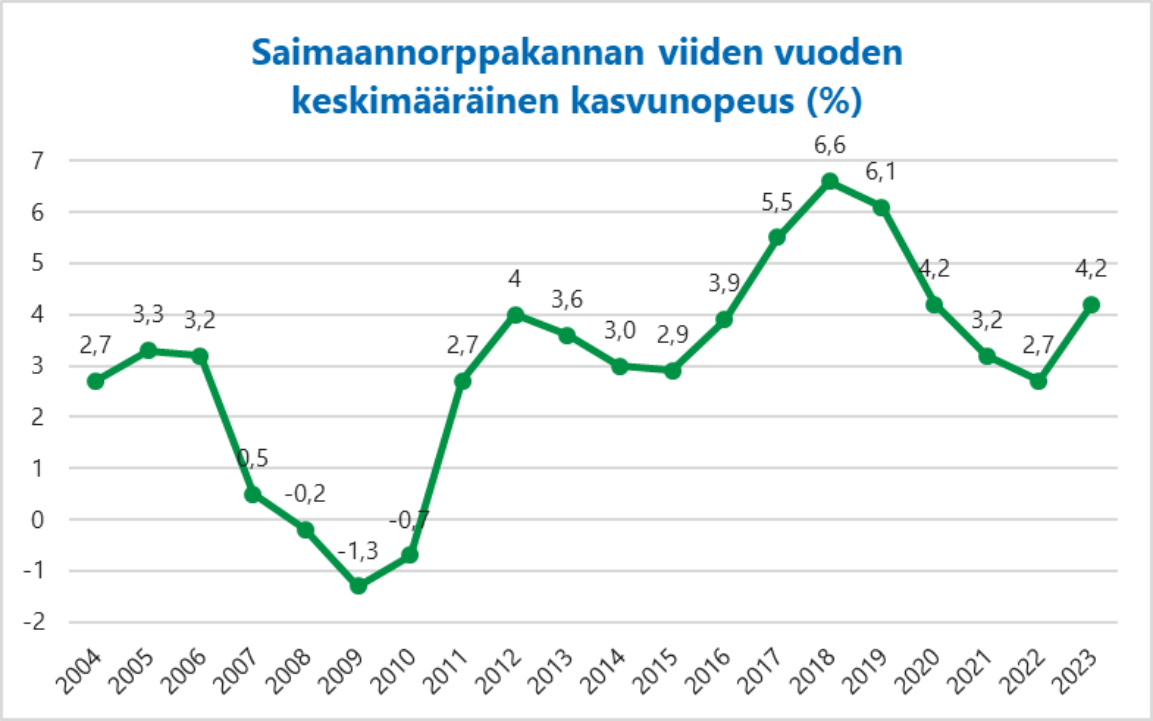
Metsähallituksen arvion mukaan talvikannan koko vuonna 2023 oli noin 480 norppaa, kun kansalaisaloitetta tehtäessä kesällä 2019 se oli noin 408 norppaa (kuva 1). Kanta-arvio on useasta eri aineistosta tuotettu asiantuntija-arvio kyseisen vuoden tammikuun yksilömäärästä, johon ei ole laskettu samana talvena syntyneitä kuutteja.

Ympäristöministeriön saimaannorpan suojeluryhmä on asettanut vuotuiseksi kasvutavoitteeksi 3-6 %. Kasvunopeus arvioidaan vuosittain viiden vuoden liukuvana keskiarvona sattuman ja luontaisen vaihtelun vähentämiseksi (kuva 2). Kasvunopeus on vaihdellut välillä 2,7-4,2 % vuodesta 2019 vuoteen 2023.

Saimaannorppakanta on jatkanut elpymistään palaten pesimään alueille, joilta se on aikaisemmin ihmisen toiminnan seurauksena hävinnyt. Pesimä- ja esiintymisalueen laajentuminen näkyvät erityisesti Puruvedellä, Etelä-Saimaalla Imatran ja Lappeenrannan läheisyydessä, sekä pohjoisessa Paasselällä ja Pyhäselällä.

Kuva 1. Saimaannorpan talvikannan koon kehitys vuodesta 2000 lähtien.

Kuva 2. Saimaannorppakannan kasvunopeus (%) suojelun strategian ja toimenpidesuunnitelman määritelmän mukaisesti laskettuna.

Saimaannorpan kannan elpymistä hidastaa nuoreen ikäluokkaan kohdistuva korkea kuolleisuus, josta pääosan muodostavat pesäpoikas- ja kalanpyydyskuolleisuus (taulukko 1). Lauhat vähälumiset talvet, jolloin poikaset jäävät ilman lumipesän suojaa lisäävät pesäpoikaskuolleisuutta merkittävästi, kun jopa kolmannes poikasista

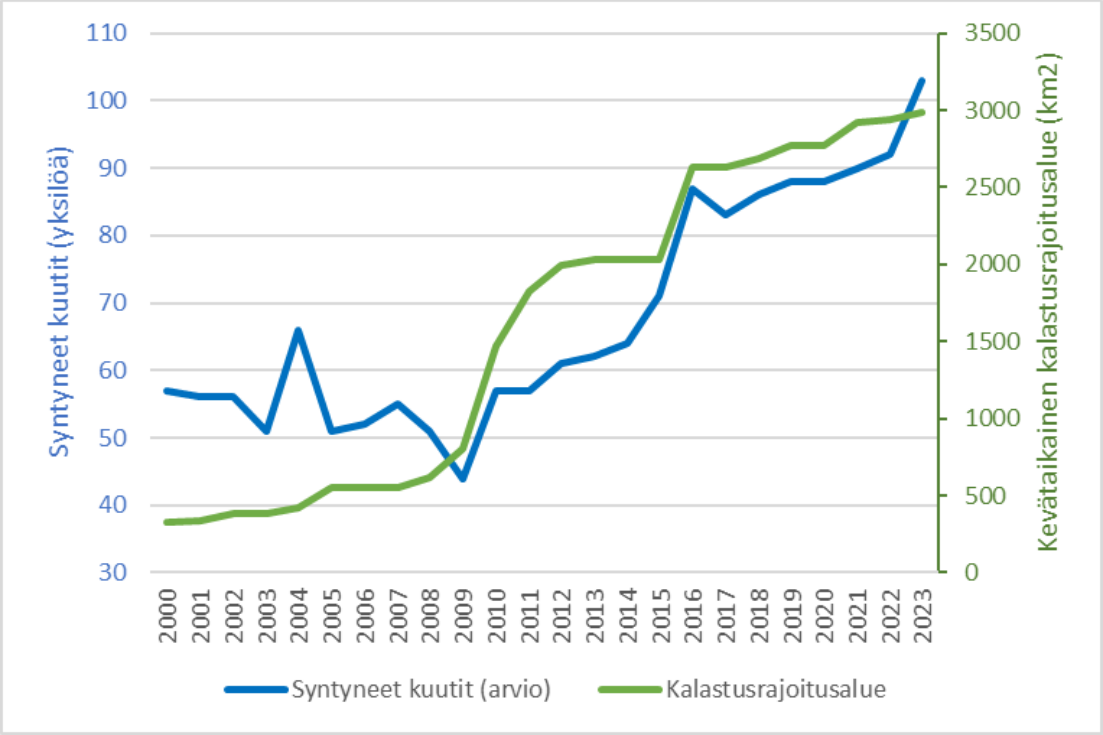
kuolee ennen vieroitusta. Ilmastonmuutoksen edetessä saimaannorpan poikaskuolleisuus todennäköisesti kasvaa, vaikka pesimäolosuhteita pystytään jonkin verran parantamaan apukinosten ja keinopesien avulla. Lisäksi saimaannorppa on menettänyt suuren osan perinnöllisestä monimuotoisuudestaan ja nykyinen kanta on liian pieni ylläpitämään jäljellä olevaa monimuotoisuutta.

Taulukko 1. Havaitut kuolleet saimaannorpat jaoteltuina kuolinsyyluokkiin kahden edellisen (5 vuotta) ja meneillään olevan (8.5.2021-4.12.2023) kalastusta Saimaalla sääntelevän valtioneuvoston asetuksen viisivuotiskauden ajalta.

	Kalanpyydyskuollut		Pesäpoikaskuolleisuus		Tuntematon kuolinsyy		Muu kuolinsyy		Yht.
Asetuskausi	Yksilöä	%	Yksilöä	%	Yksilöä	%	Yksilöä	%	Yksilöä
2011–2016	31	22	51	37	49	35	8	6	139
2016–2021	29	20	48	34	58	40	8	6	143
2021–2023*	13	21	14	22	32	52	3	5	62
Yht.	73	21	113	33	139	40	19	6	344

*huom. aineisto lyhyemmältä seuranta-ajalta.

Kalastusrajoitusalueiden kattavuuden kasvun ansiosta entistä useampi poikanen on selviytynyt lisääntymisikäiseksi, mikä näkyy poikastuoton kasvuna (kuva 3). Kuitenkin yksittäisten talvien suuri pesäpoikaskuolleisuus yhdistettynä muuhun kuolleisuuteen voi pysäyttää tai hidastaa kannan kasvua. Rajoittamalla norpalle vaarallisten kalanpyydysten käyttöä Saimaalla, pystytään suoraan tehokkaasti parantamaan norppien selviytymistodennäköisyyttä ja turvaamaan kannan kasvua myös vähälumisina talvina.

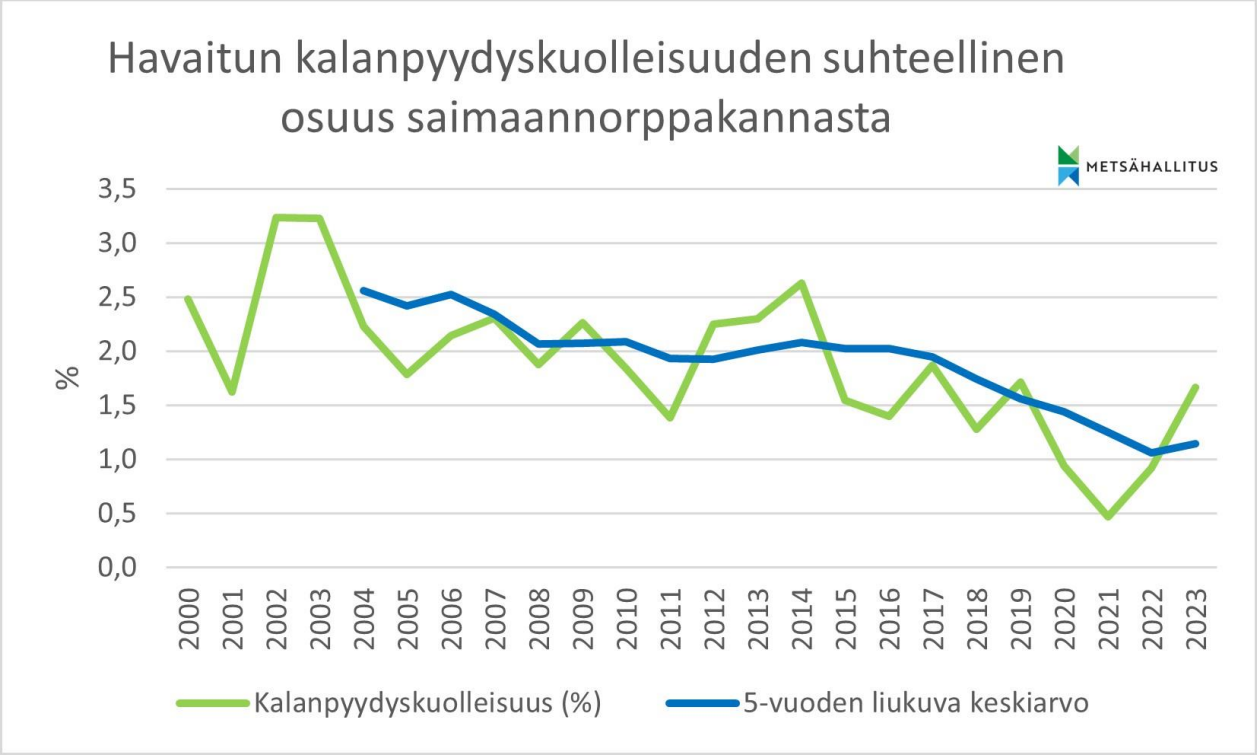
Kuva 3. Keväisen verkkokieltoalueen pinta-alan kasvu ja syntyneet kuutit. Saimaannorpat saavuttavat sukukypsyyden 4–6-vuotiaina ja 2010 alkaen merkittävästi laajentuneet kalastusrajoitukset näkyvät kasvaneena poikastuottona 2014 jälkeen, kun aikaisempaa useampi yksilö on selviytynyt lisääntymisikäiseksi.

3. Kalanpyydyskuolemien kehittyminen

Kannan kokoon suhteutettu saimaannorppien kalanpyydyskuolleisuus on pienentynyt 2000-luvun alusta lähtien. (kuva 4). Vaikka Luonnonvarakeskuksen (Jounela ym. 2022) tutkimusraportin mukaan vain noin 1/3 pyydyskuolleista tulee kannanseurannan tietoon, norppakannan todettu kasvu viittaa pyydyskuolleisuuden pienenemisen olevan todellista.

Kansalaisaloitteeseen annetun eduskunnan päätöksen 19.10.2022 jälkeen on kalanpyydyksiin havaittu kuolleen yhteensä 9 saimaannorppaa. Näistä pyydyksiin kuolleista yksi on todennäköisesti jäänyt katiskaan jo edellisenä syksynä. Lisäksi katiska oli säädösten vastainen, koska siinä ei ollut nielurajoitinta. Verkkokuolemista, yhteensä 7 tapauksesta, 5 norppaa menehtyi laillisiin pyydyksiin. Yksi verkkokuolema tapahtui laittomaan puutteellisesti ankkuroituun pyydykseen ja toinen ajelehtivaan ja ilman kalastajan tietoja ja pyydysten säädettyjä merkintöjä olevaan verkkoon, jonka laillisuus on epäselvä norpan menehtyessä verkkoon. Lisäksi rysään kuoli yksi norppa. Kalanpyydyksiin menehtyneet ja kannan seurannan tietoon tulleet saimaannorpat on lueteltu taulukossa 2 voimassa olevan Saimaan kalastusrajoituksista sääntelevän asetuksen aikana keväästä 2021 alkaen.

Kalanpyydyksiin kuolleista saimaannorpista ilmoittaminen on kalastuslain mukainen velvollisuus. Vuoteen 2023 asti ilmoitus oli tehtävä Luonnonvarakeskukselle ja 1.1.2024 lähtien Metsähallitukselle. Ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen on kalastusrikkomus.

Kuva 4. Havaittu kalanpyydyskuolleisuus suhteessa kannan kokoon %:na vuosittain sekä viiden vuoden liukuvana keskiarvona.

Taulukko 2. Voimassa olevan Saimaan kalastusta sääntelevän asetuksen aikana (8.5.2021-4.12.2023) kalanpyydyksiin kuolleet kannan seurannan tietoon tulleet saimaannorpat.

Ruho ID	Kuolin kk	Kuolin v	Massa (kg)	Kalanpyydys	Verkon ankkuronti	Ankkurin paino (kg)	Verkon solmuväli	langanpaksuus (mm)	Säädösten mukaisuus	Muuta
2806	7	2021	20,0	verkko	ankkuroitu molemmista päistä	16,0	50	0,17	Kyllä	Ankkurit 16kg per pää. Kuutti takertunut ilmoittajan mukaan keskelle verkkoa, pyörähtänyt yläpaulan ympäri.
2810	2	2022	27,1	verkko	talviverkko		60	0,17	Kyllä	Hylje jäänyt keskelle verkkoa, ei pauloja ympärillä.
2821	9	2022		verkko	ankkuroitu molemmista päistä	1,5	50	0,17	Kyllä	Tippunut verkoista veteen: ei ruhoa. Arvioitu saman kevään kuutiksi.
2822	10	2022	28,0	verkko	ankkuroitu molemmista päistä	10,0	50	0,17	Kyllä	
2836	Syksy	2022	20,8	katiska					Ei	Kokoontaitettava nylonverkkokatiska, jossa ei ollut nielurajoitinta. Norppa on todennäköisesti joutunut katiskaan edellisenä syksynä.
2824	1	2023	29,4	verkko	ankkuroitu molemmista päistä	5,0	50	0,17	Kyllä	
2825	1	2023	37,8	verkko	talviverkko	1,0	60	0,20	Kyllä	
2845	6	2023		verkko	ankkuroitu molemmista päistä	11,0	15	0,15	Kyllä	Jäänyt eturäpylöiden kynsistä muikkuverkkoon. Ruho tippunut järveen. Arvioitu kuutiksi tai nuoreksi yksilöksi pienen koon perusteella. Ankkurien paino 5-6 kg/kpl.
2850	7	2023	12,4	verkko	ei tietoa		70	0,17		Löydetty ajelehtivasta verkosta.
2854	7	2023	19,0	isorysä						Turkkikuvioiden perusteella tunnistettu lähellä syntyneeksi kuutiksi.
2856	9	2023	34,2	verkko	ankkuroitu molemmista päistä	10,0	60	0,17	Kyllä	Yhden ankkurin paino 5 kg.
2857	9	2023	23,2	verkko	ankkuroitu toisesta päästä	2,0	50	0,17	Ei	Ankkuroitu vain rannan puoleisesta päästä.
2858	10	2023	24,2	verkko	ankkuroitu molemmista päistä	18,0	55	0,17	Kyllä	Yksittäisen ankkurin paino 9 kg.

4. Sopimustilanne ja kalastusrajoitusalueen koko

Kalastuslain 60 §:n mukaan Pohjois-Savon elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus sekä vesialueen omistaja tai erityisen oikeuden haltija voivat tehdä saimaannorppakannan elinvoimaisena säilymiseksi ja saimaannorpan suotuisan suojelutason saavuttamiseksi sopimuksen kalastuksen rajoittamisesta ja kieltämisestä tietyllä vesialueella. Pohjois-Savon ELY-keskus ja vesialueen omistajat ovat lisänneet kalastusrajoitusaluetta kalastuslain 60 §:n mukaisilla sopimuksilla saimaannorpan lisääntymisalueella valtioneuvoston asetuksen antamisen (6.5.2021) jälkeen.

Valtioneuvoston asetuksen mukainen rajoitusten pinta-ala on 2 798 km2 ja vuonna 2023 sopimuksilla laajennetun kalastusrajoitusalueen pinta-ala on 2 989 km2. Lokakuussa 2023 asetusalueen pinta-alasta 96 %:lla on sopimus (sopimuksia ja valtion vesiä). Asetusalueen ulkopuolelle on solmittu vapaaehtoisia kalastuksen rajoittamissopimuksia pesimäalueen laajentuessa.

Vuosittainen sopimuskorvaus nousi vuonna 2022 ja on 2,5 euroa per hehtaari. Sopimuskorvauksia maksettiin vuonna 2023 yhteensä 645 500 euroa. Yhteistyö on parantunut sopimusmenettelyssä ja sen ulkopuolelle on jäänyt lähinnä järjestäytymättömiä tai toimimattomia osakaskuntia. ELY-keskus on edistänyt yhdessä muiden toimijoiden kanssa vesialueen järjestäytymisastetta ja osakaskuntien yhdistämistä, mikä parantaa edellytyksiä sopimusmenettelyyn edelleen.

Saimaannorppakannan kasvaminen ja lisääntymisalueen laajentuminen edellyttää sopimustarjousten tekemistä uusille pesimäalueille lähes vuosittain. Sopimusmenettely mahdollistaa, että ilman asetuksen muutosta, saadaan uusi pesintäalue usein jo samana vuonna kalastusrajoituksen piiriin. Tavoitteena on, että kaikkien poikaspesien ympärillä olisi viiden kilometrin suojavyöhyke, vaikka sopimukset perustuvat vapaaehtoisuuteen uusilla pesimäalueilla 5 vuotta kestävällä valtioneuvoston asetuksen voimassaoloajalla.

5. Kehityshankkeet saimaannorpan sivusaaliskuolleisuuden vähentämiseksi

Valtioneuvosto edellytti lausumassaan hyväksyessään asetuksen kalastusrajoituksista, että valtioneuvosto sitoutuu tiedottamaan Saimaan alueen kalastajille verkkokalastuksen vaarallisuudesta saimaannorpille heinäkuussa. Maa- ja metsätalousministeriö on yhdessä Pohjois-Savon ELY-keskuksen kanssa tiedottanut tehostetusti verkkokalastuksen riskistä kuuteille verkkokalastuskiellon loppuessa heinäkuussa. Lisäksi on tiedotettu norppaturvallisesta kalastuksesta ja uudesta verkkojen ankkurointivelvollisuudesta. Myös ympäristöministeriö on viestinyt asiasta.

Käynnissä olevassa Life-hankkeessa kehitetään vapaa-ajankalastukseen helposti käytettäviä rysä-tyyppisiä pyydyksiä, joilla voidaan edistää kevät- ja kesäaikaista kalastusta sekä korvata osittain verkkokalastusta. Kesällä 2022 testattiin neljää eri prototyyppiä. Näistä kaksi osoittautui mahdollisesti käyttökelpoisiksi ja niistä johdettua mallia testattiin laajemmin avovesikautena 2023 usealla eri alueella. Kehitystyötä jatketaan edelleen avovesikaudella 2024.Näiden rysäpyydysten käyttö on perinteisiä rysiä helpompaa, ja ne soveltuvat myös kalastamiseen syvältä. Rysän kehittämishankkeissa huomioidaan norppaturvallisuuden ohella myös pyydysten kalastettavuus, käsiteltävyys ja kustannukset. Vapaa-ajankalastajilla ei ole suuria kalastusveneitä ja säilytystiloja pyydyksille. Pyydysten tulisi olla toimivia kaikkina vuodenaikoina, kustannuksiltaan kohtuullisia ja niillä tulisi saada saaliiksi tavoiteltua saalislajia.

Kaupallisen kalastuksen rysien kehittämishankkeissa on onnistuttu kehittämään norppaturvallinen suljettu rysä. Rysän kalapesän edessä käytetään norpan estävää kalteria. Rysäkalastuksen kalastuksellista tehokkuutta on lisätty kattamalla rysän etupesä. Pyydyksen norppaturvallisuus on varmistettu (etupesän nurkissa) norpan pakoaukoilla.

Norppaturvallinen rysäkalastus on lisääntynyt kaupallisessa kalastuksessa avoveden aikana, mutta edelleenkään muun muassa muikun pyyntiin ei ole saatu kehitettyä norppaturvallista rysää. Rysäkalastuksen haasteina ovat

pyydyksen koko ja siirtämisen vaikeus kalastuksellisen tehokkuuden säilyttämiseksi avoveden aikana. Rysäkalastus ei toimi talvikalastuksessa kalojen vähäisen liikkumisen vuoksi. Ei ole odotettavissa, että rysä korvaisi taloudellisesti tärkeää kuhan talviaikaista verkkokalastusta ainakaan lähitulevaisuudessa.

6. Analyysi kalastusrajoitusten toimivuudesta

Kalastusrajoitusalueiden kattavuuden parannuttua 2010-luvulta lähtien, aikaisempaa useampi poikanen selviää lisääntymisikäiseksi, mikä näkyy kasvaneena poikastuottona. Kalastusrajoitusten ansiosta myös kannan kokoon suhteutettu kalanpyydyskuolleisuus on pienentynyt ja rajoitukset ovat tehokas keino saimaannorpan suojelussa. Voimassa olevan Saimaan kalastusta sääntelevän vuonna 2021 annetun asetuksen voimassaolon aikana norppa on jatkanut levittäytymistä vanhoille elinalueilleen, joilta se on aikaisemmin ihmisen toiminnan seurauksena hävinnyt. Norppakannan kasvusta huolimatta se ei ole kaikkina asetuskauden vuosina yltänyt saimaannorpan suojelun strategian ja toimenpideohjelman tavoitteeseen (kuva 1). Vaikka yksittäiset poikkeuksellisen lauhat talvet kuten 2020 usein näkyvät alentuneena poikastuottona, saimaannorpan kaltaisella pitkäikäisellä lajilla kannan kehitystä on perusteltua tarkastella useamman vuoden kehityksen perusteella.

Saimaannorpan suojelua ja kalastuksen yhteensovittamista on tehty tavoitteellisesti ja sen ansiosta kalastus on aikaisempaa norppaturvallisempaa. Voimassa oleva valtioneuvoston asetus Saimaan kalastusrajoituksista ja kalanpyydysten kehittämishankkeet jatkavat tätä kehitystä. Sivusaaliskuolemia aiheuttavat vielä ohutlankaiset verkot, joille korvaavia pyydyksiä ei ole saatavissa talvikalastukseen ja vapaa-ajankalastuksessa muikun- ja siian avoveden aikaiseen kalastukseen.

Yhteenvetona voidaan todeta, että käytössä olevien tietojen valossa toimintaympäristössä tai tunnusluvuissa ei ole tapahtunut sellaisia muutoksia, jotka poikkeaisivat kansalaisaloitteen käsittelyn ja siihen annetun päätöksen antamisen aikaan valinneesta tilanteesta.

Valtioneuvoston asetus eräistä kalastusrajoituksista Saimaalla tulee uudelleen arvioitavaksi viimeistään vuonna 2026, jolloin on annettava uusi asetus nykyisen asetuksen voimassa olon päättymisen vuoksi.